

Pavlova teologie

Pro „Večer apoštola Pavla“ pořádaný CBS
kostel U Klimenta, 2. prosince 2008

Sporný Pavel

Už (patrně) nejstarší zmínka někoho jiného o „apoštolu národů“ Pavlovi, která se nám dochovala ještě uvnitř biblického kánonu (2Pt 3,15n), vyjadřuje jisté rozpaky, či rozpornost spojenou s jeho myšlenkovým odkazem. Na jedné straně o Pavlovi mluví jako o *našem milém bratru*, který psal své epištoly s *moudrostí, která mu byla dána*, na druhé straně ovšem pokládá za nutné připomenout, že v těchto listech je leccos *těžko srozumitelného* (δυσνόητά τινα), čehož se lidé *neučení a neutvrzení*, se sklonem překrucovat Písmo, snadno chytají.

Ta charakteristika je, myslím, výstižná. *Spornou postavou* byl Pavel podle všeho již za svého života a zůstává jí dodnes. Přispěla k tomu patrně jistá vášnivost jeho povahy, nesmlouvavost, s níž své poznání víry hlásal a zastával. Mnoho z toho, co čteme v jeho listech, rozvíjel v ohni polemiky proti těm, které považoval za vnitřní či vnější nepřátele společenství, která vytvářel a budoval jako „církve Kristovy“, jako zárodečné buňky nového Božího lidu (2K 6,16–18). To, co považoval za důležité, formuloval často radikálně a vyostřeně. Zároveň ovšem *nejednoduše*. Jeho výklady jsou namnoze nesnadno srozumitelné. To bývá druhým důvodem sporů o Pavla – ale také, nejednou, prostého *nedbání* o Pavla. Jeho výklady (někdy až výpady) jsou namnoze vyhraněné, a ještě k tomu v leccems obtížně srozumitelné – proč by se člověk měl namáhat do nich proniknout?

Zdá se, že žijeme v době, která je naladěna spíše Pavla obcházet. Zdá se, že to, co v církvi potřebujeme nejméně, je teologie složitá a ještě k tomu tak nesnášenlivá, jako je ta Pavlova. Prosté a přátelské musí být křesťanství, má-li být vůbec nějak schopno oslovit své okolí. K tomu se napohled lépe hodí samotný příběh Ježíšův, zvláště pokud je vylíčen jako

příběh zajímavého nekonformního náboženského učitele a proroka, který prohlašoval „kdo není proti nám, je s námi“ (Mk 9,40).

Jenomže život sám není vždycky jednoduchý – to je přece naše zkušenost. Patří k němu také otázky, na které nestačí jednoduché odpovědi, a problémy, na než je přátelsky otevřená náruč málo. Například se můžeme ptát, zda nás pouhý příběh může oslovit dostatečně hluboce: jak se příběh někoho druhého může existenciálně, určujícím způsobem dotknout našich příběhů? A navíc příběh takto dávný? A příběh, který skončil popravou? Kdo začne narážet na problémy a takto a podobně se ptát a přemýšlet, objeví potřebu teologie a s ní i Pavla teologa jako vítaného pomocníka a rádce.

Připadl mi nesnadný úkol představit teologii tohoto nesnadného myslitele pokud možno stručně a jednoduše. Pokusím se o to v souvislosti se třemi tématy či hesly, jimiž je Pavel znám a po mém soudu i aktuální: *Boží spravedlnost, kříž a víra*.

Bůh spravedlivý a ospravedlňující (*sola gratia*)

Pavel sám sebe označoval za apoštola, tedy Kristova vyslance, v těsné souvislosti s *poselstvím*, které se cítil povolán, ba nucen (1K 9,16n) zastávat a vyhlášovat: „oddělený pro *evangelium* Boží“ (Ř 1,1). O to mu zřejmě šlo v jeho misijní i učitelské činnosti především: aby se evangelium šířilo jako dobrá novina a aby mu bylo správně rozuměno. Tak můžeme v témže jeho listě číst slova překvapivě smírlivá vůči těm, kteří také káží evangelium, byť z mravně pochybných pohnutek (Fp 1,18), i ostrý výpad, v němž apoštol ještě na stará kolena laje do „psů“ těm, kdo – byť i z upřímných důvodů – chtějí evangelium nějak doplňovat, a tím omezovat (Fp 3,2nn).

Celý list Římanům, Pavlův nejrozsáhlejší a nejvlivnější text, lze číst jako soustavný výklad toho, co je obsahem evangelia a co z něj vyplývá. Jako rámeček pro tento výklad Pavel zvolil pojem *spravedlnosti*. Tak to

píše hned v úvodu: evangelium je „Boží moc ke spasení“, neboť se v něm „zjevuje Boží spravedlnost“ (Ř 1,16n).

Proč zrovna spravedlnost? Proč ne třeba snadněji srozumitelná „dobrota“ (dobrá zpráva evangelia jako ujištění o Boží dobrotě)?

Pavel svojí další argumentací míří k tomu (zjednodušeně řečeno), že v Kristově smrti na kříži, k níž se přiznal vzkříšením, Bůh *obhájil* svoje *odpuštění jako spravedlnost* (Ř 3,25) a projevil se tak jako zároveň *spravedlivý i ospravedlňující*.

To vskutku vypadá jako zbytečná komplikace. Právě sem nakonec míří námitky, které byly proti křesťanství odedávna vznášeny. Je opravdu tím základním lidským problémem vina, v níž jsme všichni odkázáni na odpuštění? A i kdyby – jestliže veškerý lidský život stojí pod soudem svrchovaného Boha, nemohl by Bůh svoji svrchovanou dobrotu projevit prostě tím, že by *prostě odpustil*? Bůh-zákonodárce, který lidem ukazuje a připomíná, co je dobré a co ne, co jsou skutečné „hodnoty“, Bůh-soudce, který dobré odměňuje a zlé trestá – to jsou prosté a obecně srozumitelné obrazy Boha. Také obraz přátelského Boha, který lidské „poklesky“ (jak jsme nakloněni říkat) shovívavě odpouští. Bůh, který svou spravedlnost prosazuje tak, že ospravedlňuje, spravedlivým činí hříšníka – to mnohým připadá jako zbytečně komplikovaná představa.

Jenomže ono nejde jen o představy [o nějakou metafyziku]. Pojem spravedlnosti jako označení klíčového aspektu lidské existence Pavel převzal ze židovské, starozákonní tradice. Vyjadřuje přesvědčení, že ve vši pestrosti nabídek a možností, které lidský život skýtá, jen něco, jen některé postoje, rozhodnutí, činy jsou pro život a spolu-žití skutečně dobré; jiné životu a spolužití brání, narušují je a ohrožují. Jen něco jde životu „po srsti“, jsou také možnosti, které mu jdou „proti srsti“. Spravedlnost označuje jak lidské jednání, které jde tím správným směrem, tak situaci, prostor, který je takovým jednáním vytvářen a udržován. Povzbuzení a naděje pak biblická víra čerpá z toho, že za spravedlností stojí, ji buduje a opatruje sám Bůh.

Co však tady s odpuštěním? Není odpuštění základním ohrožením spravedlnosti? Nejde teď o odpouštění mezi lidmi, jehož významnou součástí je vždycky prostě jen omezení naší tvrdosti, nedůtklivosti a omezenosti, v níž nejsme schopni doopravdy posoudit vinu druhých. Ale: může *Bůh* odpouštět? Neznamenaloby to relativizaci spravedlnosti, a tím vlastně rezignaci na spravedlnost? Dobře víme, že to vůbec nejsou teoretické otázky. Narážíme na ně všude tam, kde se musíme vyrovnat s jen trochu vážnějším zlem. To, že odpuštění není možné „jen tak“, jakýmsi mávnutím ruky někde na nebesích, ve starozákonní tradici připomínalo jeho spojení s oběťmi přinášenými v chrámě. Také je možno Boží odpuštění chápat jako *dočasný odklad* soudu, projev trpělivosti, vyčkávání, prodlužování „šance“.

Pavel pochopil Ježíšovu smrt na kříži jako místo, kde se toto napětí projevilo vrcholným a rozhodujícím způsobem. Setkání před Damaškem ho přesvědčilo, že Ježíš je trvale a mocně na Boží straně. Proto i Kristův kříž pochopil jako jednání Boží, jako místo, kde Bůh zároveň setrval ve své spravedlnosti, která jej nevyhnutelně přivádí do konfliktu s nespravedlivým člověkem, i ve své slitovné lásce, v níž člověka zachraňuje před nutným důsledkem tohoto konfliktu. Tak Bůh podle Pavla s konečnou platností prosadil svoji spravedlnost – ne proti nespravedlivým lidem, jak by k tomu ukazovala logika všech pravidel, nýbrž pro ně. Ospravedlnění nespravedlivého tak neznamená lhostejné mávnutí rukou, ani svévolnou změnu pravidel, nýbrž skutečnou změnu situace. Bůh se projevilo, prokázal jako Bůh *spravedlivý i ospravedlňující* zároveň.

To Pavlův *obraz Boha*. Možná obraz neskladný, pro naši představivost obtížný, rozhodně však obraz, který je v kontaktu s naší pozemskou realitou. Obraz Boha, který nezůstává někde v zá- a nad-světne, kde bychom si o něm mohli představovat celkem cokoli, co by se líbilo naší logice, ale co by se nakonec nijak nedotklo naší skutečnosti nebo by ji to jen zrcadlilo. Bůh, o němž svědčí Pavel, je Bůh, který jedná v lidských dějinách, vstupuje do nich a mění je, a to nikoli

nějakým čarováním, jak si vždycky máme sklon představovat „nadpřirozenou“ moc.

Tím se dostáváme ke druhému charakteristickému důrazu Pavlovy teologie:

Kristův kříž jako Boží moudrost a moc (*solus Christus*)

Na začátku 1. listu do Korintu Pavel tamním křesťanům připomíná, co si podle něj ve své víře dostatečně neuvědomovali: *my kážeme Krista (tj. Mesiáše, spasitele) ukřižovaného* (1K 1,23). Tento Pavlův důraz se stal v křesťanstvu dosti populárním, ať už jako programatický nápis nad evangelickými kazatelnami, nebo ve „zbožnosti kříže“ praktikované v různých podobách na východě i západě. Někdy ovšem tato popularizace Pavla ústí do jakési zvláštní záliby v neúspěchu, diletantství a ošklivosti či do až masochistického uctívání bolesti – a člověk si vzpomene na varování 2Pt.

Pavel měl na mysli něco jiného. Připomíná, že křesťanská víra je ve svém pohledu na svět i na Boha skutečně *alternativou* k tomu, jak jsou lidé běžně zvyklí o Boží skutečnosti uvažovat a v čem ji hledat. Dvě základní běžné možnosti v jeho výkladu zastupují Židé žádající *zázračná znamení* a Řekové hledající *moudrost*. Evidovat Boží působení jevy, které se svou neobvyklostí zdají nést nebeský punc, nebo k němu pronikat úvahami rozumu. Evangelium o Kristu, jak mu rozumí Pavel, nevyhovuje ani jednomu z toho. A přece to není nějaký naschvál lidským představám, víra v Kristově kříži objevuje projev zcela nenadálé moci a dochází jistého porozumění smyslu.

Kristův kříž proto Pavlovi není překonanou nesnází minulosti, od níž by bylo třeba co nejrychleji se odpoutat k soustředění na přítomné a budoucí projevy Boží moci, nýbrž trvale orientující skutečností, k níž se stále vrací a na níž poměřuje autentičnost víry a křesťanské existence.

[Tady někde bych hledal oné nesmlouvavé výlučnosti: všechny pokusy nějak obejít nebo relativizovat kříž mu jsou podezřelé jako pokusy přizpůsobit Boží jednání lidským představám a požadavkům.]

Odkaz ke kříži je Pavlovou odpovědí na prostou, ale závažnou otázku: co se ve světě – v tomto našem světě – *Ježíšovým příchodem změnilo*, kde lze nalézt nějaké známky Boží přítomnosti a pomoci? Zápasí jí proti pokušení představovat si tuto proměnu – příchod Božího království, řečeno termínem, který používal Ježíš – jako všeobecné odstranění problémů a potíží. Tomuto pokušení je velmi snadné podlehnout, což se také velmi často děje. Vede to obvykle k nějaké podobě uhýbání, či dokonce utíkání před realitou světa. Buď to bývá útěk do snění o lepším Božím světě kdesi v zászvětnu, snad posmrtné budoucnosti, zatímco tento svět s jeho tísněmi a trápeními je místo Bohu vzdálené a život v něm je prostě třeba vydržet. Nebo to bývá útěk do sebeklamného nadšenectví, které má problémy a nejistoty přehlušit a zakrýt.

Proti tomu a na rozdíl od toho Pavel poukazuje na přítomnost Boží moci, která se projevuje – v analogii ke Kristovu kříži – jako moc ve slabosti (2K 12,9n). Ne že by slabost sama o sobě byla nějakou silou, Pavlovi nejde o duchaplné paradoxy. Ale stává se příležitostí, kdy se bez vnějších opor *osvědčí* ona nenadálá, nepravděpodobná Boží moc.

Pavel to demonstruje na své vlastní existenci, ale zve k tomu i své adresáty:

⁷ Tento poklad máme však v hliněných nádobách, aby bylo patrné, že tato nesmírná moc je Boží a není z nás. ⁸ Na všech stranách jsme tísněni, ale nejsme zahrnutí do úzkých; jsme bezradní, ale nejsme v koncích; ⁹ jsme pronásledováni, ale nejsme opuštěni; jsme sráženi k zemi, ale nejsme poraženi. ¹⁰ Stále nosíme na sobě znamení Ježíšovy smrti, aby i život Ježíšův byl na nás zjeven. ¹¹ Vždyť my, pokud žijeme, jsme pro Ježíše stále vydáváni na smrt, aby byl na našem smrtelném těle zjeven i Ježíšův život. (2K 4,7–11)

V tomto smyslu na jiném místě říká, že v křesťanské víře se lze „chlubit“ i utrpením, neboť právě v něm se osvědčí spolehlivost naděje o Kristův kříž opřené (Ř 5,3–5), toto přesvědčení je v pozadí jeho slavného výroku, že „všecko napomáhá k dobrému těm, kdo milují Boha“ (Ř 8,28).

To je tedy Pavlův *obraz světa* ve stínu, či spíše ve světle kříže. A to nás přivádí k poslednímu důrazu jeho myšlení, který jsem chtěl připomenout:

Jistota víry (*sola fide*)

Víra je nesporně charakteristickou součástí Pavlova slovníku. Se značnou důsledností nevynechá příležitost, aby připomněl, že víra je základním a určujícím projevem křesťanské existence (např. Ř 1,17; 3,25). Všechno, o čem jsme mluvili, ono zjevení Boží spravedlnosti v evangeliu, Kristův kříž jako místo rozhodujícího Božího zásahu do dějin, to vše je přístupné pouze víře.

Neznamená to, že by evangelium a křesťanství bylo podle Pavla jakousi esoterickou naukou, určenou pouze úzkému kruhu zasvěcených nebo zvláště disponovaných. Nicméně upozorňuje na to, že tu jde o skutečnosti, které nejsou bezprostředně jasné a evidentní každému, že k Bohu a jeho jednání se člověk může vztáhnout pouze zvláštním, této skutečnosti přiměřeným způsobem – právě vírou.

Pavel – podobně jako jiní bibliční svědkové – nijak soustavně nezabývá úvahami, kde se vlastně víra v člověku bere. Ale zdůrazňuje, že to není žádný speciální výkon nějak zvláště nadaných jedinců. Spíše naopak: klade víru do blízkosti důvěry a poslušného spolehnutí na to, co Bůh koná, na slovo evangelia, které o tom svědčí. Zdůrazňuje, že člověk nemusí a vlastně ani nemůže udělat víc, než se takto spolehnout.

Jako příklad a vzor víry uvádí starozákonního praotce Abrahama a jeho spolehnutí, že Bůh splní svůj slib a dá mu potomka, spolehnutí

navzdory tomu, že Abraham a jeho žena už pro své stáří podle všelidské zkušenosti už děti mít nemohli. V tom se podle Pavla Abraham již vztahoval k Bohu, který má moc i mrtvého probudit k životu.

Tato víra pak otevírá nový pohled na svět, pohled, který nemusí uhýbat před těžkostmi života, ale přece také nemusí ztrácet naději. To je Pavlův *obraz člověka* proměněného Boží mocí.

Závěr

Tolik tedy ve vsí stručnosti a nutném zjednodušení náčrt Pavlova teologického myšlení.

Veliký historik křesťanské teologie, Adolf von Harnack, o pavlovském myšlení napsal, že bylo vždy spíše kvasem než základnou, spíše jakýmsi zneklidňujícím svědomím církve než jejím klidným přístavem. Dějiny církevních reforem by se podle něj daly psát také jako dějiny návratů k Pavlovi. (Lehrbuch der Dogmengeschichte I, 155).

Nevím, jestli církev v nejbližší době nějaká taková reforma čeká. Ale návraty k Pavlovi nám podle mne i v dnešní době prospějí. Tento neskladný teolog první křesťanské generace nás vždycky bude vracet nohama na zem a bude nás nutit přemýšlet. A tou nesmlouvavou výlučností, s níž ukazuje ke Kristu, bude udržovat církev otevřenou, protože jí bude připomínat, že to hlavní nemáme ve svých rukou.